

Margarida Casacuberta

Departament de Filologia i Comunicació.
Universitat de Girona

Sales, Calders, Tísner: tres escriptors, tres mirades, tres barcelones

Aquest any es commemora el centenari de tres escriptors barcelonins que, malgrat que van seguir unes trajectòries vitals paral·leles –presidides per les circumstàncies tràgiques de la guerra, la derrota i l'exili–, són substancialment diversos en l'aspecte creatiu. Cap d'ells no va fer de Barcelona la seva protagonista literària, però, de forma indeliberada, la “gran ciutat catalana” és el personatge que juga a “fet i amagar” en uns escrits –novel·les, contes, poemes, articles, memòries i cartes– carregats sempre d'un important bagatge autobiogràfic.

© Fons Sales

Sales reflecteix una Barcelona de ‘baixos fons’, anarquista, revolucionària i forastera, que encarna una forma de barbàrie anarquista en lluita contra la barbàrie del feixisme.

Avel·lí Artís-Gener, Pere Calders i Joan Sales van néixer tots tres el 1912 a Barcelona. Casualitat o no, tots tres van anar al front, tots tres van perdre la guerra i es van haver d'exiliar, tots tres van passar la ratlla pel coll d'Ares, tots tres es van veure en el cas de conèixer els camps de concentració rossellonesos, tots tres van emprendre l'exili americà, es van retrobar a Mèxic i, en tornar, cosa que tots ells van decidir de fer en moments diferents, es van instal·lar novament a Barcelona, on van morir, respectivament, el 1983, Sales; el 1994, Calders, i el 2000, Tísner.

Tres trajectòries paral·leles per a tres escriptors substancialment diferents, marcats, cadascun d'ells, per la peculiar relació que van mantenir amb la seva ciutat i les diferents mirades sobre el món que hi van desenvolupar i que van expressar en forma d'escriptura, per bé que cap dels tres no decidís emprendre la gran novel·la sobre Barcelona –idea que apareix i es perpetua durant la dècada dels trenta, els anys d'aprenentatge de tots tres escriptors– ni que cap dels tres hagi convertit deliberadament la ciutat en protagonista de les seves novel·les, contes, poemes, articles periodístics, memòries i epistolars, els gèneres conreats preferentment per tots tres escriptors.

Deliberadament: perquè, de forma indeliberada, la “gran ciutat catalana” –protagonista innominada de la novel·la que Calders va deixar sense acabar amb el títol de *La ciutat cansada* (2008)– és el personatge que juga a “fet i amagar” en totes les seves obres, carregades sempre d'un important bagatge autobiogràfic que s'hi manifesta en forma de record, d'anècdota, d'escenari, de caràcter o, simplement, de paraules.

La ciutat convulsa de Sales

Joan Sales, el menys militant de barcelonisme de tots tres –“sóc un vallclari nascut a Barcelona contra la seva voluntat”–, comença a escriure les cartes que al cap dels anys aplegarà sota el títol de *Cartes a Màrius Torres* (1977) amb el rerefons de la ciutat republicana, jove i lliure, políticament convulsa, que pren la fesomia, per mor de la reacció antifeixista contra el cop d'estat militar del 18 de juliol de 1936, de la protagonista de la famosa *Oda nova a Barcelona* de Joan Maragall (1909). És una Barcelona de “baixos fons”, anarquista, revolucionària i, segons Sales –l'escriptor unidireccional de les cartes–, forastera i castellana, que encarna una forma de barbàrie anarquista en lluita contra una altra barbàrie, la del feixisme. És la ciutat “mala” de l'oda maragalliana, que ha provocat una nova “setmana tràgica”. “Mala”, tant pels qui actuen com pels qui s'ho miren, aterrits i paralitzats, i que Sales, igualment com Maragall, increpa: “Qui té la culpa que Barcelona hagi cremat pels quatre cantons? Nosaltes, que l'hem deixat cremar.” (2-8-1936) És, doncs, la ciutat “convulsionada”, “desballestada”, escenari d'un “carnaval macabre”. Però al

mateix temps és “l'encisera”, la ciutat sensual, “delicadament perversa aquests vespres sota el doble embuix de la lluna creixent i dels arbres fullats de nou. El clar de lluna, filtrant-se entre el fullatge, afavoreix les barcelonines i les fa semblar bruixes joves. És la revolució que ha posat aquestes subtileses de metzina a l'aire de la ciutat; [...] Les noies han pres, amb la revolució que sotrageja, com dirien els moralistes, ‘fins els fonaments de la societat’, un aire de llibertat que trobo que els escolta.” (22-4-1937)

Aquesta Barcelona és la que Sales, ja casat i pare d'una filla, llogater d'un pis petit del carrer Rosselló 36, voldria poder contemplar des de la torre d'Horta que tantes vegades apareix a l'epistolari i que es convertirà en el mirador d'excepció des del qual la Trini, una de les protagonistes d'*Incerta glòria* –exanarquista, desclassada i miraculosament convertida al catolicisme–, contemplarà els bombardeigs contra Barcelona mentre el seu marit, en Lluís, i el seu amic Soleràs, són al front d'Aragó i, entre batalla i batalla, durant els molts i llargs parèntesis d'inacció, elucubren sobre el bé i el mal, l'humà i el diví, la vida i la mort, el plaer i el dolor, i destil·len el discurs anticulturalista que vehicula la novel·la i que Sales formula en diverses cartes a Màrius Torres, com quan parla, a propòsit de les idees d'Acció Catalana, d’“allò tan risible que ‘una nació és una cultura’” (2-2-1937) i de fins a quin punt són il·lusos poetes com Josep Carner o Carles Riba, “que no saben en quin món viuen”.

La mirada implacable de Calders

No penso que Sales inclogués entre aquests il·lusos Pere Calders, per bé que sigui carneriana la Barcelona sobre la qual opera literàriament l'autor d'*Unitats de xoc* (1938) i de *Cròniques de la veritat oculta* (1954). És a dir, la ciutat pretesament plàcida, civilitzada, gairebé sempre innominada, que serveix de teló de fons a les criatures que es mouen en el món literari de Calders. Mancades de seny i de por, com el vailet protagonista del conte “La guerra” de Carner, i sense prejudicis, aconseguen desactivar el poder de les grans paraules i mostrar els mecanismes interns dels relats sobre els quals se sustenta la realitat soterrada. La ironia és la principal estratègia narrativa de la prosa de Calders i, per tant, el bisturi que dissectiona les imatges del món que el lector amb certa tendència a l'obvietat acciona automàticament.

En aquest sentit, no resulta gens estrany que el lector assisteixi, en un conte com “El desert”, a la transformació d'una ciutat d'allò més convencional, amb carrers, cases, arbres, tietes, promeses, encarregats, metges, amics envejosos, en el desert que, metafòricament parlant, és la vida del personatge que se sent escapar-se-li la vida i és a temps d'agafar-la amb la mà.

O, com ocorre a la fins fa poc inèdita *La ciutat cansada*, el qüestionament des de dintre del relat, dels sis

A la pàgina anterior, Joan Sales a Siurana de Prades, per l'època de la creació d'*Incerta glòria*.

© Fons Pere Calders de la Universitat Autònoma de Barcelona

pilars bàsics que sostenen una suposada “ciutat ideal”. Així doncs, per a Calders, els “baixos fons” de la ciutat moderna no són inherents a determinats individus o col·lectius per raó de gènere, classe o raça, sinó que són indestruïbles de la condició humana i es troben en l’interior de cada individu. Aparentment bonhomiosa, la mirada de Pere Calders sobre la realitat i les representacions que hom se’n fa és implacable.

I tanmateix Calders està enamorat de la ciutat on va néixer i on tornarà a viure després de l’exili, a partir de 1962: “A Barcelona em passa que, a desgrat de tots els inconvenients que té com qualsevol altra gran ciutat, me l’estimo. Només en puc parlar bé. No me’n mouria [...] Aquesta ciutat és al capdavant la capital del nostre país i trobo ridícul que ara es parli de combatre un anomenat centralisme barceloní [...] No perdem de vista que qualsevol cosa que es generi, és molt sovint de Barcelona d’on parteix. Si arribéssim a tenir una independència, una sobirania, el país hauria de tenir un centre on necessàriament es concentrassin els serveis neuràlgics de l’Estat.”

Aquestes afirmacions, publicades en un dels *Diàlegs a Barcelona*, entre Joan Oliver i Pere Calders (1984), queden lluny de qualsevol intent de mitificació de la ciutat anterior a la guerra, com quan afirma, amb un distanciament anti-sentimentalista no exempt de crítica a les polítiques franquistes, que els únics que van quedar decebuts en tornar van ser els seus fills, que des de Mèxic s’havien imaginat Barcelona com una mena de “Disneylandia” i van trobar

que, com a mínim pel que feia al temps atmosfèric, els pares els havien estafat.

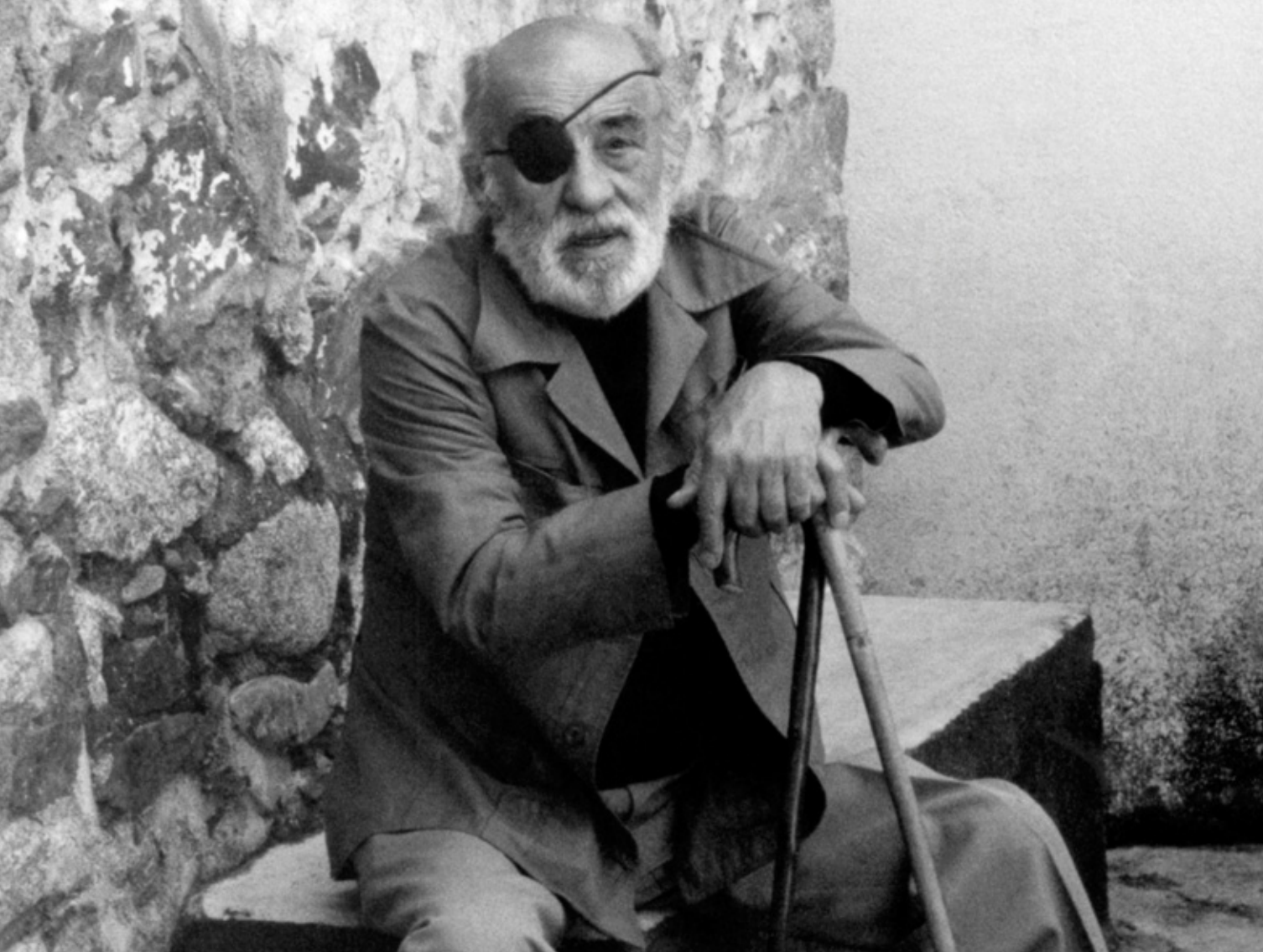
Tísner: la cerca de les arrels

Ben diferent, en canvi, és la mirada de Tísner, el qual converteix la seva arribada al port de Barcelona a bord del *Satús-tregui* en un pretext per “fer una estremidora espeleologia dins teu”, és a dir, “ cercar les arrels” i convertir aquesta recerca en tema de la pròpia obra literària. En aquest sentit, i a propòsit de la primera vista que té de Barcelona des del mar, escriu Tísner al primer volum de *Viure i veure*: “Ara la geografia ja s’ordena d’acord amb l’exigència de la memòria: Montjuïc ja és l’esquerra del quadre i la ciutat de Barcelona, la teva ciutat, s’estén sota la suau, serena serralada de Collserola, on cada element és ordenadament al seu lloc, com les ben arrenclades peces d’escacs: Sant Pere Màrtir, el Puig Aguilar, el Tibidabo, Vallvidrera, el Collserola i el turó de Valldaura, que és on arriben la meva vista i el meu record. Voldria fer balanç de què han estat els vint-i-sis anys i mig de no reveure la meva ciutat natal, però les emocions em desborden i em priven de coordinar assenyadament.”

És el 31 de desembre de 1965 i “el taxista té el bon gust de pujar-nos Rambla amunt [...] *M’han* canviat els autobusos! *M’han* tret els tramvies! *M’han* plantat unes botigues noves! *M’han* tenyit la ciutat amb un to foraster! *M’han*, a mi, m’ho han fet mentre n’era fora! [...] A còpia de dir la meva ciutat he cregut que l’adjectiu no volia dir filiació, un senzill gentilici, sinó propietat física i moral. Avesar-se a la

A dalt, autoretrat de Pere Calders, en una data imprecisa de 1947, a Mèxic.

A la pàgina següent, Tísner els primers anys de la dècada de 1980 durant una estada a Sanillés, a la Cerdanya.

© Família Artís-Gener

realitat serà un llarg procés: passaran alguns anys fins que ja no em sentiré exiliat, exiliat d'un exili encara més dolorós que l'altre, i serà un doble procés perquè al mateix temps m'hauré d'habituar, i acceptar, que si la meua ciutat no hagués crescut durant el temps que en vaig ser fora, hauria significat que s'havia atrofiat [...] Aquesta Barcelona superficialment desfigurada és, però, la meua ciutat. La retrobaré entre els arbres que hi manquen, entre les cares inconnegudes i els carrers nous. Costarà una mica perquè no es dona pas fàcilment. Al contrari: és esquerpa de mena i li agrada jugar a fet i amagar. Però hi és: ho descobriré a còpia de paciència i de sobresalts, de traïdores pors que ja no hi fos”.

I, d'alguna manera, aquest és un dels reptes de l'escriptura de Tísner, especialment la memorialística: reconstruir una ciutat que, a l'exili, ha estat mitificada i que, novament a Catalunya, no ha perdut del tot aquella imatge ideal. I Tísner es defensa abans que qualsevol li ho pugui retreure. Perquè, escriu: “Exagerar és mentir? Qualsevol jutge, per mediocre que fos, s'avindria a qualificar-lo de legítima defensa.” I en legítima defensa sembla escriure Tísner quan dedica una part important de la seva producció literària a ressuscitar, a través del record, del quadre costumista, de l'anècdota pura, la Barcelona ideal anterior a la guerra, que no és la Barcelona esgarriada de Sales, ni la noucentista de Calders, sinó la modernista en el sentit més popular i, segurament, més pintoresc del terme.

Només així s'expliquen, per part de Tísner, la recuperació sistemàtica de les anècdotes de Rusiñol, de Peius o de

Moraguetes –en l'estela dels quals se situa Tísner–, i la recreació dels ambients de la Barcelona vella, tipificada, desapareguda, malgrat que sigui conscient del procés de mistificació a què sotmet la imatge de la ciutat, tal com ho explica a *Al cap de vint-i-cinc anys* (1972) l'autor d'una *Guia inútil de Barcelona*:

“A l'exili, insensiblement, hom elabora una imatge perfecta del seu país [...] Se'n fa una terra incontaminada i incontaminable, robustament bastida en una cultura avial, que fa la seva via, que ningú no podrà tòrcer definitivament. Un munt de raonaments, profundament arrelats en el subconscient, elabora la formidable estampa, sense adonar-se que allò que hom ha fet realment ha estat clavar a distància una injecció paralitzadora. Immobilitzem un breu moment de la història del país i el magnifiquem al nostre grat, disfressant-lo de perenne. No compta tant allò que creiem com allò altre que volem creure, que necessitem creure. Perquè hem d'acarar la nostra imatge portàtil amb d'altres terres massa presumides [...] El fet és que, en el llarg període d'exili, hom detura el temps respecte al país d'origen [...] Enllà de l'oceà, específicament en aquell triangle que enyores històricament, tot s'ha paralitzat. Res no es mourà fins que no hi tornis. Has caigut, senzillament, en el domini de l'estirabot. Deu mil tones d'egocentrisme involuntari! I ara, sobtadament, ha arribat l'hora de plantar davant el teu país mateix aquella imatge-símbol i compararla amb la realitat. S'han acabat les trampes, deliberades o inconscients. L'anàlisi és desoladorament cruel.” ■